

Helmiä, kultalankaa ja turkiksia

Käsityöläisnaisia 1600-luvun Turussa

FT Veli Pekka Toropainen

Suurvalta-ajan ruotsalaisessa kaupungissa oli itsestäänselvyys, että vaimo osallistui miehensä rinnalla porvarillisen elinkeinon harjoittamiseen. Naisten tehtävät eivät olleet kuitenkaan selkeärajaisia. Emännän kuului hoitaa talouttaan valvomalla ruoanvalmistusta ja tilojen puhtaanapitoa sekä palkollisia, mutta hänelle kuului myös tehtäviä, jotka liittyivät suoraan kauppaan tai käsityöhön. Porvarillisen ihanteen mukaan nainen ei kuitenkaan toiminut itsenäisesti, vaan hänen tehtävänsä linkittyivät miehen toimintaan.¹ Aiemmassa tutkimuksessa ei ole tarkasteltu kokonaisvaltaisesti 1600-luvun Turun pienporvaristoon ja sen liepeille kuuluneita käsityötä harjoittaneita naisia oman ja perheensä elannon hankkijoina. Pienporvariston naiset ryhmänä ovat jääneet ylipäättään vähälle huomiolle tutkimuskentässä, sillä heistä on vaikea muodostaa kokonaiskuvaa lähteiden perusteella. Osoitan tässä artikkelissa, että heidän toimintansa ja vaikutuksensa perheiden toimeentuloon voidaan kuitenkin jäljittää. Nostan esiin myös joitakin käsityötä harjoittaneita naisia, jotka menestyivät ammatinharjoittajina poikkeuksellisen hyvin ja kykenivät hankkimaan työllään huomattavan omaisuuden.

Pienporvariston naiset

Jotta käsityöläisnaisten toiminta saisi raamit, on selvitettävä ensin pääpiirteissään, missä mittakaavassa he osallistuivat ammatinharjoitukseen ja asioiden hoitamiseen oikeuslähteiden tietojen perusteella. Turkulaisia porvarisnaisia koskevat 1600-luvun lähteet ovat nimittäin lähes täysin kaupungin kahden oikeusasteen, raastuvan- ja kämnerinoikeuden pöytäkirjoja. Niiden tarkoituksena ei ollut kuvata arkipäivän elämää ja toimintaa, vaan antaa lain vaatima tuomio konfliktitilanteissa. Ne paljastavat kuitenkin lähiluvun keinoin väläyksiä myös naisten arkipäivän toiminnasta, taloudellisista resursseista, sukupuolten välisestä työnjaosta ja yksilön asemasta perheessä ja yhteisössä.²

Turun pienporvariston – kotimaan kauppaa harjoittavan porvariston ja käsityöläisten – naisten määrää voidaan arvioida kaupungin aukollisten veroluetteloiden perusteella. Näihin luetteloihin merkittiin 1600-luvun alkupuolella vain ruokakunnan pää, joten luvut eivät ole tarkkoja. Voidaan kuitenkin olettaa, että lähes jokaisessa porvaristaloudessa oli emäntä. Vuonna 1609 porvaristalouksia oli yli 530 ja tilanne oli sama vuosina 1616–1619. Seuraavilla vuosikymmenillä porvarisperheiden huonekuntien määrä lähteissä vaihteli voimakkaasti, sillä veroluetteloiden merkitsemistapa muuttui. Vuonna 1625 kaupunkiin merkittiin 817 porvaristaloutta, mutta vuonna 1637 vain 387. Viimeksi mainitussa luvussa näkyy kaupanjaotuksen laatiminen, jossa vain varsinaiset porvarit merkittiin enää luetteloon ja ne kaupunkilaiset, jotka olivat harjoittaneet porvarillista ammattia ilman porvarinvalaa, pudotettiin pois tästä ryhmästä. Lisäksi kokonaisluvusta on erotettava ne 30–40 perhettä, jotka kuuluivat valtaporvaristoon eli kauppiasperheisiin. Vuosisadan alussa Turun

¹ Kekke Stadin, *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*. Nordic Academic Press, Riga 2004, 250.

² Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen & Marjatta Rahikainen, "Johdanto. Säädynmukaisen kasvatuksen ja koulutuksen aika." Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. SKS, Helsinki 2009, 14–15; Kietäväinen-Sirén, *Eriytyinen ystävyys – Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa. (n. 1650–1700)*. Jyväskylän yliopisto 2015, 45.

väestömäärä oli yli kolme tuhatta henkeä nousten siitä vuosisadan puolivälin noin viiteen tuhanteen asukkaaseen. Vuosisadan puolivälistä sen loppuun väkiluku vaihteli kuuden ja seitsemän tuhannen hengen välillä. Pienporvariston talouksien määrä kasvoi tasaisesti, sillä vuonna 1696 kaupungissa oli 28 kauppiasperhettä, 369 pienporvarisperhettä ja 204 käsityöläisperhettä. Vuosien 1637 ja 1697 luvut ovat luotettavia, ja niiden perusteella pienporvariston vaimojen ja leskien määrän voidaan arvioida olleen ensin mainittuna vuonna noin 350 henkeä, ja viimeksi mainittuna vuonna noin 540 henkeä. Tähän lukuun on lisättävä perheiden aikuiset naimattomat tyttäret, joita ei liene ollut koko kaupungissa kerralla muutamaa kymmentä enempää.

Perheen määrittäminen veroluetteloissa käsityötä harjoittavaksi nimen perusteella on vielä 1600-luvun alkupuolen lähteissä tulkinnanvaraista. Käsityöläisepiteettiä kantava porvari saattoi harjoittaa jotakin muuta porvarillista ammattia. Kaikkia käsityöläisiä ei myöskään mainittu ammattinimikkeensä mukaan. Joka tapauksessa Turussa oli vuonna 1637 ainakin 143 käsityöläisperhettä. Lamakauden vaikuttaessa vuonna 1656 koko kaupungin vetovoimaisuuteen perheitä oli 106 ja vuonna 1680 vain 101. On vielä huomautettava, että pienporvariston perheiden jatkuvuus Turussa jäi usein vain yhteen tai kahteen sukupolveen. Perheiden varallisuus oli monesti niin vähäinen, että miehen kuoltua vaimon oli luovuttava asemastaan ja elätettävä itsensä tilapäistöillä tai muutettava muualle. Maaseudulta virtasi kuitenkin tilalle uusia yrittäjiä.³

Käsityöläisten asuintontit sijoittuivat pääasiassa kaupungin ydinkeskustan ulkopuolelle. Tontit olivat pieniä ja niiden rakennuskanta koostui puurakennuksista, jotka olivat usein elinkaarensa päässä. Esimerkiksi helmenompeleija Maria Pärlestickerska valitti vuonna 1667 isäpuolestaan Eskil Karasta, ettei tämä pitänyt kunnossa hallitsemaansa Marian perintöön kuulunutta Pärlestickaren taloa. Tontin rakennusten todettiin olevan aivan kelvottomat, eikä niiden arveltu kestävän pystyssä enää kauan.⁴

Käsityöläisiä asui myös vuokralla. Vuokratut rakennukset käsittivät koko tontin tai vain osan sen rakennuksista. Mainittu Maria Pärlestickerska muutti kotoaan vuonna 1666 äitinsä kuoltua ja isäpuolen saatua Auttisten eli Pärlestickaren talon hallinnan.⁵ Hän vuokrasi kokonaisen talon kaikkine rakennuksineen ylioppilas Nicolaus Nycopensikselta 24 kuparitaalarin vuosivuokralla. Rakennukset olivat ilmeisesti edustavia, sillä esimerkiksi keittiö oli holvattu. Ylioppilas myi kuitenkin talon ennen Marian vuokra-ajan umpeutumista. Maria oli jo ennättänyt vuokrata edelleen osan talosta puolen vuoden ajaksi.⁶

Raastuvassa ja kämnerissä

Parhaan kuvan pienporvariston naisten taloudellisesta toiminnasta antavat kaupungin oikeusistuinten pöytäkirjat. Vaikka naisilla ei ollut pääsyä julkisiin virkoihin, oli heillä oikeus esiintyä oikeusistuimissa omana itsenään hoitamassa omia ja perheensä taloudellisia asioita. Vuosien 1642–1647 oikeustapaukset (Taulukko 1 ja 2) osoittavat, että pienporvariston naiset esiintyivät kaikissa siviilisäädissä Turun raastuvanoikeudessa. Varsinaiseen kaupankäyntiin

³ Carl von Bonsdorff, *Åbo stads historia under sjuttonde seklet*. Bidrag till Åbo stads historia. Utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Helsingfors 1894, 351–360; Raimo Ranta *Turun kaupungin historia 1600–1721*. Niteet I–II. Turku 1975, 170–174.

⁴ Turun kaupunginarkisto (TKA), Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat (TRO) BIa 36, 4.9.1667, 524.

⁵ Kansallisarkisto (KA) Helsinki (kaikissa Kansallisarkiston viitteissä), Turun kämnerinoikeuden pöytäkirjat (TKO) z 184, 15.4.1665, 174–175.

⁶ KA TKO z 184, 10.7.1666, 172; 13.10.1666, 264.

liittyvät naisia koskevat oikeustapaukset kuuluivat velkojen perintään. Huomio kiinnittyy erityisesti siihen, että suurimmassa osassa tapauksia asiaa hoiti vaimo itse. Valtaporvariston vastaavissa tapauksissa oikeudessa esiintyivät naisista useimmin lesket. Suoria johtopäätöksiä näiden ryhmien välillä on kuitenkin mahdotonta tehdä, sillä varsinkaan pienporvariston naisten tarkkaa lukumäärää ei ole mahdollista laskea.

Taulukko 1. Pienporvariston naisten oikeusjutut Turun raastuvanoikeudessa vuosina 1642–1647. TKA TRO BIa 14–19, passim.⁷

Oikeustapausten asianosaiset	1642	1643	1644	1645	1646	1647
Naisia yhteensä	11	7	11	9	6	8
Kantajana kertaa	8	3	10	7	2	5
Vastaajana kertaa	9	6	6	3	4	3
Vaimoa	7	7	6	7	–	2
Leskeä	4	–	2	1	4	2
Tytärtä	–	–	3	1	2	4
Oikeusjuttua yhteensä	17	9	16	10	6	5

Taulukko 2. Pienporvariston naisten oikeusjutut aihepiireittäin Turun raastuvanoikeudessa vuosina 1642–1647. TKA TRO BIa 14–19, passim.

Oikeustapausten aihe	1642	1643	1644	1645	1646	1647
Holhousasia	1	1	–	–	–	–
Hovioikeuden tuomio	–	–	3	1	–	–
Kotirauhan rikkominen	1	1	–	–	–	–
Kunnianloukkaus	–	1	2	1	–	–
Mainetodistus pojalle	–	–	2	–	–	–
Pantti	–	1	–	–	–	–
Perintövaade	2	1	1	1	2	4
Todistajanlausunto	–	–	2	–	–	–
Tonttikauppa	3	1	–	1	1	–
Tonttiriita	–	–	1	1	–	2
Tonttivapaus	1	–	–	–	–	–
Varkaus	–	–	–	1	–	–
Varomattomuus	–	1	–	–	–	–
Velkavaade	7	2	5	3	3	1
Verotus	–	–	–	1	–	1
Virkatien ohittaminen	1	–	–	–	–	–
Vuokrariita	1	–	–	–	–	–
Oikeusjuttua yhteensä	17	9	16	10	6	5

⁷ Samassa oikeustapauksessa voi esiintyä useampia naisia ja he voivat kantaa useammassa asiassa samassa oikeusjutussa. Lisäksi samaa asiaa voitiin käsitellä useaan kertaan. Taulukon 1 naisten ja oikeustapausten eriävät määrät selittyvät näillä syillä.

Taulukon 2 mukaan pienporvariston naisten oikeusjutut keskittyivät lähes täysin perheen sisäisiin ja taloudellisiin asioihin. Pienten velkojen periminen oli ylivoimaisesti yleisin toimenpide 21 tapauksella, johon he ryhtyivät. Äiti haki esimerkiksi lähettäessään poikansa käsityöläisoppiin raadilta todistuksen, että tämä oli syntynyt aviovuoteessa, sillä ammattikunnat vaativat jäseniltään kunniallista syntyperää. Perintöasioissa naiset esiintyivät 11 oikeustapauksessa ja tonttikaupoissa kuusi kertaa. Myös mainittu hovioikeuden tuomio, varkaus ja virkatien ohittaminen liittyivät talouteen. Kunnianloukkauksessa oli usein kyse toisen osapuolen saamasta taloudellisesta edusta, jonka loukkauksen sanoja katsoi epäoikeutetuksi. Oikeustapaukset liittyivät tiiviisti jokapäiväiseen elämään, jossa naiset puolustivat omaa ja perheensä elantoa, perivät lainojaan ja riitelivät vuokralaistensa kanssa. Useassa oikeustapauksessa korostuvat emäntien ja heidän piikojensa suhteet.⁸

Vaimot esiintyivät oikeudessa usein ilman aviomiestään. He harjoittivat itse aktiivista, vaikka pienimuotoista, kauppaa. Tällöin he tiesivät kauppatoimensa paremmin kuin miehensä. Lisäksi tämä kaupankäynti oli usein naisten välistä ja kohdistui sellaisiin tuotteisiin, kuten vaatteisiin ja kankaisiin, joiden arvon naiset tunsivat parhaiten. Näyttää myös siltä, että pienporvariston perheissä vaimot saivat edustaa vapaammin oikeudessa perheen taloudellisissa asioissa, kuin valtaporvariston vaimot. Tämä johtui kaupan kohteena olleiden rahasummien pienuudesta.⁹

Pienporvariston vaimot olivat yleensä perineet talonsa vanhemmiltaan tai ostaneet sen yhdessä puolisonsa kanssa (Taulukko 2). Näissä tapauksissa vaimo oli usein perheessä se henkilö, joka ajoi taloon ja tonttiin liittyviä asioita oikeudessa. Esimerkiksi helmenompelija Hans von Schwerin ja hänen vaimonsa Hebla Erikdotter Pärlestickerska saivat maaliskuussa 1641 kiinnekirjan ostamaansa Auttisten taloon ja tonttiin Aninkaistenkadun varrella. Talo sijaitsi keskeisellä paikalla Hauenkuonon torin vieressä.¹⁰

Ensimmäisen avioliittonsa Hebla Erikdotter oli solminut luutnantti Lorentz Ingevaldssonin kanssa. Vuonna 1635 Hebla haki edesmenneen miehensä palkkasaatavia Tukholman sotakollegiolta ja hän sai siltä maksumääräyksen Pohjanmaan maaherralle, joka maksoi palkan. Kun collegio tutki asian tarkemmin uudelleen vuonna 1641, ei Heblan miehelle olisikaan kuulunut tätä palkkaa. Hebla pyysi lykkäystä kevääseen saakka, sillä hän aikoi kääntyä asiassa kuninkaan ja hänen hallituksensa sekä edellisen päätöksen tehneiden herrojen puoleen. Hän halusi antaa talonsa pantiksi siihen saakka, että asia saatiin ratkaistuksi. Heblan puolisoa ei mainittu, kun panttausta käsiteltiin oikeudessa.¹¹

Auttinen oli perheen hallussa vuosia ennen kiinnekirjan antamista, sillä Hebla Pärlestickerska esiintyi raastuvanoikeudessa jo aiemmin tontin rajoista syntyneen oikeusprosessin aikana. Hebla valitti kesäkuussa 1638 naapurinsa Anders Linnun tukkineen rakentamisellaan hänen kellariränninsä niin, että vesi ei päässyt valumaan sieltä ulos.¹² Toisessa oikeustapauksessa Hebla Pärlestickerska ja Anders Lintula esittivät asiakirjansa heidän tontteihinsa rajoittuvasta tallipihasta.¹³ Heinäkuussa 1639 Lintu määrättiin siirtämään tallinsa pois hovioikeuden

⁸ TKA TRO BIa 14–19, passim.

⁹ TKA TRO BIa 14–19, passim. Samaan aikaan valtaporvariston naisista kahdesta yhdeksään kanto tai vastasi vuosittain Turun raastuvanoikeudessa taloudellisia asioitaan koskevissa oikeusjutuissa.

¹⁰ TKA TRO BIa 13, 15.3.1641, 200. Oikeuspöytäkirjan marginaaliin tehdyn merkinnän mukaan tuolloin annettiin ”Pärlesticherskans skötinh”.

¹¹ TKA TRO BIa 14, 25.10.1641, 41; 8.11.1641, 58–59.

¹² TKA TRO BIa 10, 27.6.1638, 98–98v; 30.6.1638, 103.

¹³ TKA TRO BIa 10, 8.10.1638, 155v; 31.10.1638, 176.

antaman tuomion mukaan. Raati antoi asian rakennusasioista vastaavalle kollegiolleen, jotta talli tulisi varmasti siirrettyä.¹⁴ Lintu ilmoitti syksyllä siirtäneensä tallin, mutta tontilla oli edelleen toinen rakennus. Oikeus määräsi Linnun siirtämään senkin pois seuraavaan maanantaihin mennessä, tai kaupunginvouti kaataisi sen.¹⁵

Pienporvariston naisten oikeusjuttujen osalta tilanne ei ollut juuri muuttunut vuoteen 1660 mennessä, jolloin Turun raastuvanoikeudessa esiintyi 18 pienporvaristoon kuulunutta naista hoitamassa asioitaan. Nämä oikeustapaukset koskivat pienimuotoista kaupankäyntiä, velkoja, takauksia, huoneenvuokraa, perintöä, huomenlahjaa ja kunnianloukkausta, eli samoja taloudellisia toimenpiteitä kuin 1640-luvun oikeustapaukset. Valtaporvariston naisten raastuvassa käymien oikeusjuttujen määrä oli puolestaan laskussa, eikä vuonna 1660 raastupaan saapunutkaan kuin krouvinpitäjä Elisabet Mårtensdotter, entisen pormestarin tytär.¹⁶

Suurin osa pienporvariston naisten hoitamista oikeustapauksista käsiteltiin vuonna 1660 niiden luonteen vuoksi kämnerinoikeudessa. Pienet velka- ja riita-asiat pyrittiin sovitteluun siellä, jotta ne eivät olisi kuormittaneet ennestään kiireistä raastuvanoikeutta. Vain harva juttu päättyi sinne kämneristä. Kyseisenä vuonna kämnerissä käsiteltiin 40 oikeustapausta, jotka koskivat tavalla tai toisella pienporvariston naisten taloudellisia asioita. Tämä vastasi noin 20 prosenttia kaikista oikeustapauksista. Näistä jutuista peräti 28 koski velkaa tai takausta ja kahdeksan niistä oli naisten välisiä tapauksia. Emännät toimivat lisäksi joissakin oikeustapauksissa piikojensa kanssa periessään korvausta näiden kadottamista tavaroista tai taatessa heidän lainojaan. Summat olivat kuitenkin huomattavan pieniä ja ne pystyttiin hoitamaan työllä, mikäli takausta ei pystytty maksamaan.¹⁷

Kämnerinoikeuden jutut mainitsevat lyhyesti myös pienporvariston naisten muista toimista. He kävivät vähäistä kauppaa esimerkiksi viemällä yhden kenkäparin tai palttinaa myytäväksi Tukholmaan, jossa niistä sai paremman hinnan kuin Turussa. He kävivät myös verkakauppaa ja myivät toisilleen lakanoita. Eräs turkulainen porvarisvaimo lainasi Lietoon kolme hopealusikkaa ilmeisesti häihin. Kannunvalajan leski puolestaan antoi hopealusikkansa pantiksi. Porvarin miniä vaati huomenlahjaansa ja porvarin leski riiteli perinnöstä kaupunginpalvelijan lesken kanssa. Eräs vaimo oli puolestaan velkaa huoneenvuokraa kahdeksalta kuukaudelta. Mainitsemisani 40 oikeusjutussa esiintyvät lähinnä porvarisvaimot ja niissä mainitaan vain neljä leskeä. Yleensä vaimojen tai heidän miestensä ammatteja ei mainita tarkemmin, mutta kannunvalajan lesken lisäksi oikeudessa esiintyivät kaksi muurarin vaimoa ja myssyntekijätär Margareta Myssmakerska, joka myi tuotteitaan maalla ja haki miehestään pesäeroa.¹⁸

Käsityöläisperheiden naiset

Jos esimerkiksi kankaan, päähineen, leivän tai paidan valmisti ja myi nainen, oli työ lähes aina säätelemätöntä, statuksetonta ja huonosti dokumentoitua. Jos saman työn teki mies, oli kysymyksessä hyvin usein lakien tiukasti säätelemä, pääsääntöisesti vai miehille sallittu ja muodollisen koulutuksen vaativa tehtävä. Miehelle ammatti merkitsi yleensä elinikäistä uraa,

¹⁴ TKA TRO BIa 11, 10.7.1639, 223.

¹⁵ TKA TRO BIa 12, 9.11.1639, 32.

¹⁶ KA z:29, TRO 1660, passim.

¹⁷ KA z:180, TKO 1660, passim.

¹⁸ KA z:180, TKO 1660, passim.

joka toi yhteiskunnallista valtaa ja arvonantoa. Tätä työtä harjoitettiin miesyhteisön puitteissa ja se dokumentoitiin hyvin.¹⁹

Tehtävät, joiden katsottiin muodostavan itse käsityön ytimen, kuuluivat miehelle. Suutari valmisti koulutuksen saaneena mestarina itse kengät ja hatuntekijä hatut. Hänen vaimonsa oli sen sijaan sallittua leikata kengännauhvoja, kiillottaa valmiita kenkiä tai ommella hattuihin nauhat. Hänen tuli lisäksi huolehtia perheen taloudenpidosta sekä oppipoikien ja kisällien tarpeista. Tämä ei kuitenkaan estänyt monia naisia hallitsemasta myös itse vaativampia valmistusvaiheita, vaikka sitä ei pidettykään sopivana. Käsityöläisten keskuudessa oli tavallista, että perheen naiset suorittivat raaka-ainehankintoja miestensä käsityöammattia varten. Myös valmiiden tuotteiden myynti työpajasta tai vaikkapa markkinoilla saattoi jäädä heidän huolekseen. He valvoivat myös miehensä oppipoikia ja kisällejä näiden toimiessa verstaalla mestarin ollessa poissa. Sellaista porvarisnaista, joka laiminlöi tehtävänsä, saatettiin kovistella oikeudessa. Ruotsissa syytettiin esimerkiksi erästä saksalaisen pellavakankurin vaimoa siitä, ettei hän kehrännyt riittävästi lankaa miehensä kutomatyöhön. Vaimon mukaan heidän taloutensa oli paisunut niin suureksi, ettei hän yksinkertaisesti ennättänyt kehräämään niin paljon kuin ennen. Tässä tapauksessa miehen ja vaimon käsitykset siitä, mikä oli perheen emännän tärkein tehtävä, saattoivat mennä ristiin.²⁰

Esiteollisessa yhteiskunnassa eläneille naisille yrittäjäyys oli yhtä kuin itsensä työllistäminen vaihtelevasti tarjolla olleella elannolla, johon oli tarvittaessa helppo tarttua. Miehet harjoittivat yleensä yhtä ammattia kerrallaan, mutta naiset joutuivat usein kokeilemaan elämänsä aikana useaa alaa – jopa monia samanaikaisesti. Useimmiten naisilla ei ollut yhtä ainoaa, koko aikuisiän kestänyttä tointa, ja heidän kouluttautumisenensa oli satunnaista ja suunnittelematonta. Useimmille naisille yrittäjäyys ei missään olosuhteissa ollut yhteiskunnallista arvonantoa tuonut elinikäinen ammatti vaan ainoastaan työllistymisstrategia, jota säätelivät ennen kaikkea naisen perhesuhteissa tapahtuneet muutokset. Nainen ryhtyi työhön, mikäli miehen tulot eivät riittäneet tai hän jäi leskeksi tai naimattomaksi.²¹

Tämä määritelmä naisten työn edellytyksistä korostaa naisten merkitystä perheen taloudelliselle menestykselle silloin, kun mies oli kuollut tai muuten haluton tai kykenemätön ansaitsemaan perheen elantoa. Vaikka mies ei olisi osallistunut elannon hankkimiseen, ei hän saanut hukata vaimonsa omaisuutta. Syy löytyy lainsäädännöstä, jonka mukaan mies hallitsi vaimonsa omaisuutta tämän parhaaksi. Hän sai lisätä sitä, mutta ei hävittää sitä.²²

Helmiä ja haavoja

Osa ammattikäsiä harjoittaneista naisista oppi taitonsa vanhemmiltaan ja puolisoiltaan. Ammatti saattoi siirtyä myös äidiltä tyttärelle. Hienointa ja kalleinta käsityön muotoa edusti kultasepäntöyden lisäksi helmenompeleijan työ. Helmikirjailun lisäksi ammatin harjoittajat suorittivat hopea- ja kultalangalla tehtäviä ompelutöitä. Eräänä suurimpana työllistäjänä oli

¹⁹ Kirsi Vainio-Korhonen, "Nainen – vanhemman kaupunkihistorian tutkimaton sukupuoli." Anu Lahtinen (toim.), *Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa*. Turun historiallinen yhdistys ry, Turku 2001, 191.

²⁰ Stadin, *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*, 250–251; Dag Lindström, *Genusarbetsdelning i det tidigmoderna skräväsendet. Levebröd. Vad vet vi om tidigmodern könsarbetsdelning?* Benny Jacobsson & Maria Ågren (red.). *Opuscula Historica Upsaliensia* 47. Uppsala 2011, 180–185.

²¹ Kirsi Vainio-Korhonen, *Ruokaa, vaatteita, hoivaa. Naiset ja yrittäjäyys paikallisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään*. SKS, Helsinki 2002, 55–56.

²² Vainio-Korhonen, *Ruokaa, vaatteita, hoivaa*, 31, 39, 41.

kirkko, sillä messu- ja alttarivaatteet koristeltiin jalometallisilla kaluunoilla. Tällaista työtä tekivät jo keskiajalla sekä naiset että miehet. Turussa helmenompelua ammattinaan harjoittaneet äiti ja tytär kuuluivat varsinaiseen porvarisperheeseen, joten heillä oli statuksellinen asema kaupungin käsityöläisten joukossa.²³

Turussa toimi 1600-luvulla vain yksi helmenompelijoiden perhe. Helmenompelija Hans von Schwerinin vaimo Hebla Eriksdotter Pärlestickerska mainitaan Turkuu koskeissa asiakirjoissa vuosina 1625–1657 Raastuvan- ja kämnerinoikeuden pöytäkirjojen mukaan hän valvoi itse oikeudessa taloutensa asioita, vaikka oli avioliitossa.²⁴ Hebla Pärlestickerska, hänen miehensä Hans von Schwerin ja tyttärensä Maria Larsdotter Pärlestickerska hoitivat tuotteidensa valmistuksen itse.²⁵ Hebla Pärlestickaren kolmas mies oli Eskil Henriksson Kara eli Pärlestickare, joka ei ilmeisesti osallistunut perheen naisten ammatinharjoitukseen.²⁶

Turun raastuvanoikeus käsitteli huhtikuussa 1661 Hebla Pärlestickerskan perintöä. Hänen tyttärensä helmenompelijatar Maria Pärlestickerskan mies Erik Stång kantoi oikeusjutussa vaimonsa isäpuolta Eskil Henrikssonia vastaan. Perinnönjaosta oli jätetty puolisoien mielestä pois tavaraa. Pesässä oli ollut kultaa ja helmiä noin 300 riikintaalarin arvosta. Muu pois jätetty omaisuus oli arvoltaan 397 riikintaalaria ja siihen kuului viisi kultakoristetta, kruunu, kultasormus, johon oli istutettu verikivi, kultasormus, kaksi hopeavyötä, kynttiläsakset, peili, neljä lehmää, rahasaatavia sata riikintaalaria sekä talous- ja ruokatavaroita.²⁷ Maria Pärlestickaren aviomies Erik Stång jätti lisäksi selvittämättä vaimolleen, mitä hän oli saanut pesästä takaisin, ja vaimo hankki hänelle kesäkuussa 1662 uhkasakon olla poistumatta kaupungista ennen kuin tämä olisi selvittänyt perintöasiat.²⁸

Sekä Hebla että Maria näyttäytyvät asiakirjoissa aktiivisina omaisuutensa hoitajina ja kartuttajina. Ammatinharjoitus jatkui Heblan toisen puolison menehdyttyä, sillä Heblan kuoltua pesässä oli huomattava määrä kirjailuun tarkoitettuja helmiä ja kultaa. Kruunu ja muut jalometallista valmistetut esineet saattavat viitata siihen, että Hebla ja Maria toimivat myös morsiamen pukijoina ja vuokrasivat näitä esineitä häihin. Perittävä varallisuus oli joka tapauksessa huomattavan korkea verrattuna muihin käsityöläisiin. Neljä lehmää kannattaa vielä mainita erikseen, sillä kaupunkitalouksissa niitä oli valtaporvareillakin yleensä vain yhdestä kahteen. Maria Pärlestickerska toimi lain edellyttämällä tavalla, kun hän antoi miehensä edustaa itseään oikeudessa. Erik Stångilla oli oikeus hallita perheen omaisuutta sen päässä, mutta Maria oli ehkä tottunut hoitamaan perheen tuottoisasta ammatista koituneen varallisuuden itse oikeustapauksessa ilmenneiden seikkojen perusteella.

Käsityöläisten leskillä oli lupa jatkaa miehensä verstasta vuoden ajan, tosin ammattiin koulutetun mestarikisällin avustuksella. Vuoden kuluttua toiminta oli lopetettava tai lesken avioituttava ammattikunnan sisällä toimivan miehen kanssa. Käytännössä monet lesket jatkoivat toimintaansa vuosikausia varsinkin silloin, kun heidän verstaansa oli ammattikunnan ainoa kaupungissa. Tämä koski erityisesti pieniä kaupunkeja, mutta suuremmissa kaupungeissa ammattikunnan mestarit saattoivat protestoida lesken oikeutta

²³ Stadin , *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige* , 251–252.

²⁴ von Bonsdorff, *Åbo stads historia under sjuttonde seklet* , 690–691.

²⁵ KA z:177, TKO 25.8.1653, sp. Hans von Schwerin mainitaan kerran vuonna 1653 nimellä Hans Thomasson Pärlestickare.

²⁶ TKA TRO BIa 28, 14.7.1658, 163–165; TKA TRO BIa 29, 18.7.1659, 314; KA z:180, TKO 22.12.1660, 242–243; TKA TRO BIa 36, 16.12.1667, 737–740.

²⁷ TKA TRO BIa 31, 27.4.1661, 122–139.

²⁸ TKA TRO BIa 32, 2.6.1662, 175.

ammattinharjoittamiseen, sillä töitä oli saatavilla rajoitetusti. Joillakin aloilla naiset saattoivat jatkaa suurissa kaupungeissa, kuten Tukholmassa, ammattiaan myös leskinä. Kaikilla ammattikunnilla ei ollut lainkaan leskien ammattinharjoittamista koskevia sääntöjä. Esimerkiksi partureilta, jotka toimivat lähinnä haavureina, tällaiset säännökset puuttuivat kokonaan.²⁹ Saksasta on keskiajalta runsaasti merkkejä siitä, että nainen saattoi toimia mestarina ammattikunnassa. Tällaisia mestareita olivat esimerkiksi naisparturit.³⁰

Turkulainen parturintointia harjoittanut Karin Persdotter Balbererska sai vuonna 1644 parturinpalkkana hoidettuaan erästä talonpoikaa tynnyrillisen rukiita ja saman verran maltaita sekä leiviskän pellavia, joiden arvo oli kymmenen kuparitaalaria. Hän piti lisäksi kaupungissa krouvia.³¹ Ammattinsa harjoittamisena Karin oli oppinut kolmen aviomiehensä kautta. Kun hänen ensimmäinen miehensä, saksalaissyntyinen parturi Mårten Sumboldt oli kuollut, pyysivät Karinin lanko suutarioltermanni Mårten Lambertz ja raatimies Johan Dawidzberg hänen puolestaan vuonna 1633, että he saisivat tuoda kaupunkiin uuden saksalaisen parturinkisällin. Nils Balberare tulikin ja avioitui edeltäjänsä lesken Karinin kanssa. Karin ennätti avioitua vielä kolmannen turkulaisen parturin kanssa. Mestari Hans Rafvensborg kuoli ennen tammikuuta 1643. Karin aloitti viimeistään tällöin parturoinnin eli haavojen ja murtumien hoitamisen omissa nimissään raadin hyväksyessä hänen toimintansa. Karinin sisar Judith Persdotter, mainitun Mårten Lambertzin leski, menestyi puolestaan kaupungin yleiskillan kellarinpitäjänä.³²

Käsityöläisille myönnettiin toisinaan elannon hankkimiseksi varsinaiseen ammattiin liittymättömiä oikeuksia. Partureiden oikeuksiin kuului lupa myydä erilaisia laseja. Kappalemäärät saattoivat nousta huomattaviksi valtaporvariston tilatessa niitä juhliinsa. Karin Balbererska myi esimerkiksi pormestari Mårten Sigfridssonin tyttären häihin talvella 1642 sata juomalasia, 25 suurta lasia, 11 remmariä ja kuusi viinilasia. Lisäksi toisena häpäivänä ja seuraavan yönä oli taloon toimitettu lisää 120 juomalasia ja kaksi kynttilänjalkaa. Yhteensä pormestarin maksettavaksi tuli runsaat 56 taalaria.³³

Elanto ansiokotiteollisuudesta

²⁹ Alice Clark, *Working Life of Women in the Seventeenth Century*. George Routledge & Sons Ltd (reprinted 1982 Routledge & Kegan Paul). London, Boston and Henley 1919, 150–152, 173; Stadin, *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*, 251–252; Ingrid Essegård, *Rodderskeyrkets uppkomst. Rodderskor på Stockholms vatten*. Red. Christine Bladh. Monografier utgivna av Stockholms stad 202. Stockholmia Förlag. Stockholm 2008, passim; Maija Ojala, *Protection, Continuity and Gender. Craft trade culture in the Baltic Sea region (14th-16th centuries)*. Tampere 2014, 99, 190.

³⁰ Dag Lindström, ”Genusarbetsdelning i det tidigmoderna skräväsandet.” Benny Jacobsson & Maria Ågren (red.). *Levebröd. Vad vet vi om tidigmodern könsarbetsdelning?* Uppsala 2011, 188.

³¹ KA TKO z:172, 14.1.1644, 149–149v. Nimi Balbererska on sanan barberare muunnos; KA z:19, TRO 13.6.1649, 208–209; Terhi Nallinmaa-Luoto *Ylioppilaitten ja kaupunkilaisten suhteet Turun vanhan akatemian alkuaiikoina*. Pro gradu-työ. Suomen historia, Turun yliopisto. Turku 1973, 41–42. Turun kaupungin lääkintähuolto oli 1600-luvun puolivälissä pääasiassa välskärin eli parturien ja heitä alemmassa asemassa olleiden haavurien varassa; Sofia Ling, ”Genusarbetsdelning i tidigmoderna städer.” Benny Jacobsson & Maria Ågren (red.). *Levebröd. Vad vet vi om tidigmodern könsarbetsdelning?* Uppsala, 2011, 161. Naiset nauttivat tästä työstään yleensä pienempää palkkaa kuin miehet.

³² KA TKO z:179, 9.11.1655, 43; Dag Lindström, ”Skråhantverket. Mellan mästardushåll och statsmakt.” Femton uppsatser redigerade av Stellan Dahlgren, Anders Florén och Åsa Karlsson. *Makt & vardag. Hur man styrde, levde och tänkte under svensk stormaktstid*. Atlantis, Stockholm 1993, 199; Veli Pekka Toropainen, ”Turun porvariston keskinäiset verkostot vuosina 1549–1660.” *Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja 47*. SSS, Helsinki 2006, 179–180.

³³ KA TKO z:172, 22.3.1642, 29. Ravintoloiden miespuolisia juomanlaskijoita nimitettiin vielä 1900-luvun alussa kahvareiksi, skaffare.

Mikään ei estänyt Turussa naisia pääsemästä sellaiselle ammattialalle, joka menetti porvarisstatuksensa, sillä näillä aloilla miehet korvautuivat nopeasti naisilla. Vastaavasti porvarillinen käsityöammatti menetti miehisen arvon ja aseman, jos se muuttui naisvaltaiseksi. Turussa esimerkiksi kankaankudonnasta saatujen tulojen lasku naisvaltaisesti alan. Naiset eivät silti voineet liittyä miehille varattuun ammattikuntaan, vaan he jäivät ilman sen jäsenten oikeuksia ja velvollisuuksia. Heidän työnsä arvostettiin korkeintaan ansiokotiteollisuuden harjoittamiseksi. Esimerkiksi kehrääminen oli ammattikuntien sääntelystä vapautettua työtä, joka oli usein myös määräaikaista. Tämä Kirsi Vainio-Korhosen kuvaus 1700-luvun naisten työstä pätee myös 1600-luvun Turkuun. Naisten ansiokudonnalla oli pitkät perinteet, sillä Per Brahe arvioi 1600-luvun alkupuolella, että Turussa yli kaksi sataa porvarisnaisista elätti itsensä pellavakankaiden kudonnalla ja myynnillä. Myös kaupungin porvaristoon kuulumattomat vähäväkiset naiset harjoittivat pellavankehruta ja -kudontaa.³⁴ Esimerkiksi pienporvari Jöran Lambertsin vaimo oli palvellut kankuri Erik Kokkapään luona kutojattarena kolmen ja puolen vuoden ajan. Hänelle kuului vuosipalkkana kymmenen kuparitaalaria. Kokkapää vaati häneltä huoneenvuokraa, mutta vaimon todettiin työskennelleen niin paljon, ettei häneltä voinut vaatia sitä.³⁵

Tarkasti säädellyt kaupunkilaisammatit olivat vain niiden miesten saavutettavissa, jotka olivat saaneet porvarisoikeudet, mutta myös virallisten ammattikuntien ulkopuolella oli mahdollista hankkia elanto. Menestys työssä riippui eri tekijöistä, kuten sukupuolesta, iästä ja siviilisäädystä. Vaikka käsityöläisammattikunnilla oli yksinoikeus valmistaa tiettyjä tuotteita, saattoi muillakin olla oikeus myydä samankaltaisia tavaroita.³⁶ Tällaisia mikroyrittäjiä löytyi itsensä elättävistä naisista paljon. Esimerkiksi maaliskuussa 1639 valittivat edesmenneen pienporvari Hans Bångin tyttäret Margareta ja Magdalena, että heitä oli syytetty kevytmielisyydestä. Eräät kunnialliset kaupungin naiset olivat kuitenkin pyytäneet pormestarilta, että he saisivat jäädä kaupunkiin ja elättää itsensä ompelemisella ja tärkkäyksellä.³⁷ Turussa oli yhdestä neljään leipurimestaria 1600-luvun eri vuosikymmenillä. Heidän lisäksi eräät naiset harjoittivat leipomista ja tuotteidensa vähittäismyyntiä Turun kaduilla. Tällainen henkilö oli esimerkiksi vuonna 1623 mainittu saksalainen leipurinainen.³⁸

Tietyt naisryhmät muodostivat kaupungeissa käsityötaitoisen työvoimareservin. Käsityöstä etsivät lisäansioita sekä avioliitossa olleet että yksin elävät naiset. Kotitarviketuotanto ja siihen liittyvät taidot olivat voimissaan ja naiset osasivat jalostaa esimerkiksi elintarvikkeita ja tekstiilejä.³⁹ Ansiokotiteollisuudeksi luettiin myös myssyjen valmistus, jota harjoittivat pienporvariston naiset ja varsinaiseen porvaristoon kuulumattomat muut kaupunkilaisnaiset. Koska myssyntekijättäret mainitaan oikeuden pöytäkirjoissa yleensä vain epiteetillä vaimo, ei heidän tarkkaa asemaansa kaupunkiyhteisön hierarkiassa voida aina varmistaa. Myssyntekijättäret myivät tuotteitaan sekä kaupungissa että maaseudun markkinoilla. Vuonna 1660 heitä mainitaan peräti kolme Mynämäen markkinoilla. He kaikki olivat vaimoja, mutta vuonna 1655 mainittu nimeltään tuntemattomaksi jäävä myssyntekijätär oli

³⁴ Vainio-Korhonen, *Ruokaa, vaatteita, hoivaa*, 31, 39, 41; Ling, *Genusarbetsdelning i tidigmoderna städer*, 161.

³⁵ KA z:173, TKO 29.3.1646, 33; KA z:180, TKO 16.2.1660, 25. Imettäjäälle maksettiin vuonna 1660 vain kolme kuparitaalaria viiden viikon imettämisestä.

³⁶ Gudrun Andersson & Maria Ågren, "Kvinnor och egendom under tidigmodern tid – forskningsläge och forskningsstrategier." *Scandia. Tidskrift för historisk forskning* (Sverige), 1996, 29; Ling, *Genusarbetsdelning i tidigmoderna städer*, 156–157.

³⁷ KA z:171, TKO 14.3.1639, sp.

³⁸ KA z:1, TRO, 12.5.1623, sp.

³⁹ Kirsi Vainio-Korhonen, *Käsin tehty. Miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esiteollisessa Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.1998, 14.

pienporvari Hans Kallian leski. Myytävinä tuotteina mainittiin pyöreitä naisten myssyjä, joiden vuorit olivat mustaa oravaa ja kuutinnahkaa.⁴⁰

Myssyntekijättäret eivät kuuluneet käsityöläisiin, vaan itsensä ansiokäsityöllä elättäneisiin naisiin. Heidän työnsä näkymättömyyttä lähteissä lisää työn luonne. Useimmat heistä tekivät osa-aikaista, väliaikaista tai kausiluontoista työtä, joka ei vaatinut viranomaisten vahvistamia lupia ja jota ei siksi myöskään verotettu.⁴¹ Kaupungissa toimi samanaikaisesti ainakin viisi myssyntekijää, kun mukaan lasketaan Maria Wellamsdotter Myssmakerska.⁴² Hän onnistui kokoamaan myös varallisuutta toiminnallaan. Vuonna 1660 hänen työllä hankitun omaisuutensa arvo nousi vajaaseen 460 kuparitaalariin. Maria halusi tuolloin saada koko omaisuuden itselleen tuomiokapitulin myöntämän avioeron jälkeen, sillä hänen miehensä ratsumies Pålval Pålvalsson oli jo tuhlanut joitakin satoja taalareita hänen ansaitsemistaan rahoista. Mies ei ollut tuonut pesään itse mitään.⁴³

Käsityön taitavat naiset

Turun 1600-luvun käsityöläisperheet eivät muodostaneet yhtenäistä joukkoa, vaikka he kuuluivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta pienporvaristoksi kutsuttuun ryhmään. Heidän joukossaan oli hyvin menestyneitä – yleensä saksalaisia – mestareita, joiden perheissä vaimon ei tarvinnut osallistua varsinaisen käsityön harjoittamiseen perheen talouden turvaamiseksi. Näiden mestareiden pajoissa kisällit ja oppipojat hoitivat työn. Varsinaista ammattikuntakäsityötä harjoittaneiden miesten vaimot saattoivat kyllä oppia ammatin niin, että he kykenivät harjoittamaan sitä menestyksekkäästi miehensä rinnalla ja myöhemmin leskinä tai uudessa avioliitossa, jossa miehen ammatti oli jokin muu. Käsityöläisperheiden vaimoja ja leskiä mainitaan oikeuslähteissä, mutta ei juurikaan miehen ammattiin liittyvissä yhteyksissä. Maininnat liittyvät korkeintaan miehen valmistaman tuotteen toimittamiseen tilaajalle. Sen sijaan he esiintyvät oikeudessa yhdessä miehensä kanssa perintöasioissa sekä vuokralaistensa kanssa syntyneissä konfliktitilanteissa.

Oikeuspöytäkirjojen perusteella voidaan päätellä, että mitä vähäisempi käsityöläisperheen varallisuus oli, sitä enemmän myös vaimot osallistuivat perheensä talouden tukemiseen. Näissä tapauksissa asiakirjat eivät tuo ilmi miehen ammattikäsityöhön liittyvää toimintaa vaimojen osalta, vaikka he osallistuivat todennäköisesti siihen ainakin jossain määrin. Sen sijaan heidän mainitaan harjoittaneen omaa kotiteollisuuttaan tai pienimuotoista kauppaa. Naiset myös palkkasivat toisiaan tilapäistöihin, jotka liittyivät esimerkiksi ruokatavaroiden valmistukseen.

Tiettyyn käsityöhön erikoistuneista turkulaisista perheistä, joissa naiset olivat keskeisessä osassa, on säilynyt huomattava määrä tietoa. Oikeustapausten perusteella naiset harjoittivat joissakin perheissä ammattiaan yhtäjaksoisesti ja täysipainoisesti kuolemaansa saakka. Ammattitaito saatettiin jättää perinnöksi myös tyttärelle, kuten kaupungin ainoassa helmenompelijoiden perheessä.

Tämän artikkelin esimerkit osoittavat, että naisten merkitys ammatinharjoittajina saattoi olla merkittävämpi, kuin mitä lähteet yleensä kertovat. Vain muutama oikeustapaus paljastaa, että

⁴⁰ KA TKO z:180, 5.10.1660, 198. Esimerkiksi Margareta Henriksdotter oli pienporvari Henrik Tilkasen vaimo; KA z:179, TKO 28.11.1655, 48v–49.

⁴¹ Vainio-Korhonen, Nainen – vanhemman kaupunkihistorian tutkimaton sukupuoli, 191.

⁴² KA TKO z:180, 5.9.1660, 183–184.

⁴³ KA TKO z:180, 5.11.1660, 217–218.

naiset saattoivat olla ratkaisevassa asemassa perheen toimeentulon hankkimisessa. Heidän oli mahdollista menestyä ja vaurastua omalla työllään. Kaupungin hallinto edellytti, että jokainen sen asukas elätti itsensä kykyjensä mukaan. Näin myös varsinaiseen porvaristoon kuulumattomat kaupunkilaisnaiset saattoivat harjoittaa kotiteollisuutta ja kerätä itselleen varallisuutta. Raati asettui riitatilanteissa kunniallisesti itsensä elättävän naisen puolelle, mikäli esimerkiksi hänen miehensä uhkasi perheen tai vaimon toimeentuloa. Tämä sopi täydellisesti niihin edellytyksiin, joita 1600-luvun yhteiskunta asetti kaupunkilaisnaisille.

Kirjallisuus

Kirsi Vainio-Korhonen, *Ruokaa, vaatteita, hoivaa. Naiset ja yrittäjyys paikallisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään*. SKS, Helsinki 2002.

Kekke Stadin, *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*. Nordic Academic Press, Riga 2004.